

SOCJALIZACJA A ZESPOŁOWE GRY SPORTOWE

Kształtowanie oczekiwanych społecznie postaw w sporcie i poza sportem oraz poszukiwanie wartości wyższych, staje się ważniejsze dzisiaj niż kiedykolwiek wcześniej. Podstawowym kanałem inicjacji pożądanych ludzkich zachowań jest socjalizacja, rozumiana jako proces uczenia się i dostosowania do społeczeństwa.

Socjalizacja trwa przez całe życie i wywiera wpływ na kształtowanie osobowości społecznej, którą jest: „zespół trwałych cech jednostki wpływających na jej postępowanie, wyrastających na podbudowie cech biologicznych i psychicznych, a pochodzących z wpływu kultury i struktury zbiorowości, w których jednostka została wychowana i w których uczestniczy”¹.

Zatem, kultura i struktura sportu kształtują osobowość sportową, poprzez wprowadzenie w system sportu i wpływ uczestników tego systemu na jednostkę. Internalizacja wartości ulokowanych w tej dziedzinie życia społecznego następuje w procesie socjalizacji do i przez sport. Natomiast uczestnicy, organizatorzy i odbiorcy sportu na rynku dóbr, mogą stać się ambasadorami budowy nowego, bardziej ludzkiego jego oblicza. Jednakże warunkiem przyszłego zaangażowania się w kulturę sportu są wcześniejsze pro sportowe postawy, nawyki czy dyspozycje.

Zespołowe gry sportowe są dyscyplinami sportu, ten z kolei jest jedną z części składowych kultury fizycznej rozumianej jako pewien system zachowań w dziedzinie dbałości o ciało i rezultaty tych zachowań. Z uwagi na współczesną postać sportu wyczynowego można by analogicznie przyjąć, że sport to również pewien system zachowań w dziedzinie dbałości o wynik sportowy i wszelkie rezultaty owych zachowań.

Już w XIX wieku w pełni doceniono wartości gier sportowych, wprowadzonych przez Thomasa Arnolda² do szkół średnich w Wielkiej Brytanii.

1 J. Szczepański (1965) *Elementarne pojęcia socjologii*. Warszawa, s. 78.

2 Jako dyrektor (1828-1842) jednej ze średnich szkół angielskich wprowadził system edukacji – rygorystyczny i naukowy zarazem, poprzez położenie nacisku, co było nowością, na „pobożność i dobre kształcenie” Arnold sam kontrolował istniejące struktury „władzy” poprzez współpracę z najstarszymi uczniami, którym zezwolił na kontrolę nad młodszymi. Szerzej o działalności reformatorskiej T. Arnolda pisze między innymi J. Walvin (1994) *The People's Game. The History of Football Revisited*. Edinburgh – London, s. 36-38.

W swoim projekcie zmian dotyczącym nowego rodzaju edukacji, uwzględnił on gry sportowe jako środek prowadzący do zdyscyplinowania młodzieży, poprzez usankcjonowanie uczniowskiej subkultury. Ponieważ organizacja gier sportowych należała do młodzieży, ich wielki walor wychowawczy według R. Wroczyńskiego polegał na tym, że stanowiły one podstawowy atrybut jej samorządnego życia. Z boisk do życia społecznego przeniesiono takie pojęcia jak m.in.: postępowanie etyczne, stosowanie się do obowiązujących przepisów czy też postępowanie niehonorowe.³ Po dzień dzisiejszy zespołowe gry sportowe są ważnym elementem wychowania nie tylko fizycznego, ale ogólnie wychowania przez sport. Połączenie rywalizacji, zabawy i dyscypliny wpływa na modyfikację zachowań jednostek w obrębie grupy.

Dlaczego zespołowe gry sportowe są szczególnym punktem moich rozważań w aspekcie walorów socjalizacyjnych, a nie na przykład gimnastyka czy boks? Otóż, niektóre wartości uzewnętrzniają się mocniej w jednych, słabiej w innych dziedzinach sportu. W zespołowych grach sportowych odnajdujemy wszystkie wartości dotyczące sportów indywidualnych, kolektywnych oraz takie, które funkcjonują tylko w sportowej rywalizacji wielopodmiotowej.

Współzawodnictwo w zespołowych grach sportowych opiera się na swojej etyce, którą tworzą normy wynikające z reguł *fair play* oraz przepisów sportowych. Wartości użyteczne wynikające z gry, a mające szczególne znaczenie dla człowieka, wyrażają się w doskonaleniu myślenia, niekonwencjonalnej sprawności motorycznej, podejmowaniu decyzji, odpowiedzialności oraz umiejętności współpracy z innymi ludźmi.

Socjalizacja pierwotna do aktywności sportowej

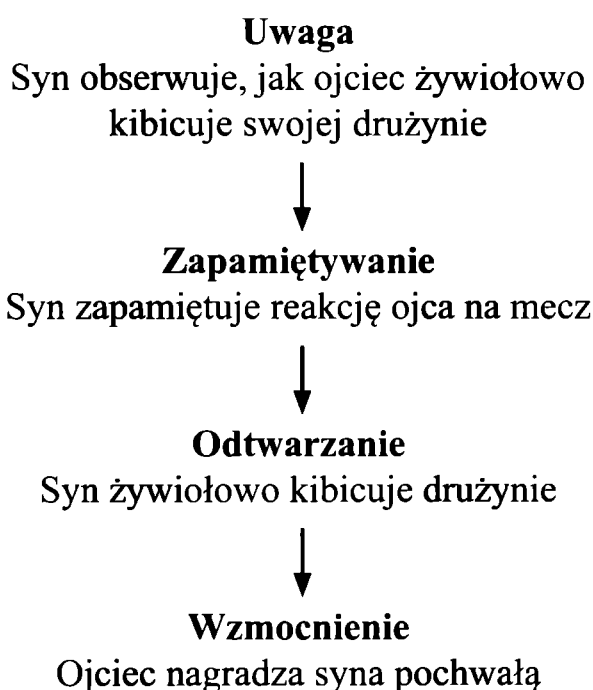
Efektom oddziaływań różnych grup społecznych są zmiany zachodzące w osobowości człowieka. Wstępny etap kształtowania osobowości sportowej przedstawia model socjalizacji do sportu Sewella, w którym jednostka w całym cyklu życiowym wraz ze swoimi osobowymi cechami, wchodzi w kontakty z innymi osobami znajdującymi się w sytuacjach socjalizujących np. grupa rówieśnicza, drużyna, szkoła, klub. Znaczący inni to w pierwszej kolejności członkowie najbliższej rodziny a następnie wszystkie osoby ważne dla jednostki w biografii życiowej. Na sytuacje socjalizujące do kultury fizycznej i sportu składają się również środowiskowe determinanty – różne elementy społecznego środowiska, instytucje wychowujące, systemy ekonomiczne i polityczne.

Rekrutacja do sportu odbywa się poprzez dwa kanały: pozainstytucjonalny oraz instytucjonalny. Pierwszy związany jest z oddziaływaniem kręgów i grup nieformalnych, do których zalicza się przede wszystkim rodzinę i kręgi

³ R. Wroczyński (2003) *Powszechne dzieje wychowania fizycznego i sportu*. Wrocław, s. 76-77.

rówieśnicze. W procesie socjalizacji rodzinnej jednostka w specyficzny sposób przygotowana jest do sportu, bowiem socjalizacja w sporcie poszerza jedynie już wcześniej zinternalizowane w strukturze podstawowej wzorce, wartości i normy, które przeżywa na nowo.

Proces społecznego uczenia się postaw wobec sportu u dzieci dokonuje się najczęściej poprzez obserwację i naśladownictwo zachowań jakie wobec sportu prezentują ich rodzice. Ważną rolę odgrywają również pozytywne wzmocnienia w reakcji na postawy, prezentowane od najwcześniejszych lat życia. Przykład społecznego uczenia się postawy wobec sportu przedstawia ryc. 1. Natomiast ze społeczną rolą rodziny jest podobnie jak ze społecznymi oczekiwaniami co do roli matki – jej miłość do dziecka powinna być bezwarunkowa. Zjawisko bezwarunkowej akceptacji członków rodziny jest zwykle niezmiennie, natomiast akceptacja jednostki w innych grupach nieformalnych czy formalnych nie jest już tak oczywista.

Ryc. 1. Społeczne uczenie się postawy wobec sportu według M. Jarvisa⁴.

Grupy rówieśników mogą działać jako przeciwstruktury wobec dziedzin rodzinnej, prywatnej, politycznej oraz innych formalnie i nieformalnie zorganizowanych zakresów istnienia. Mogą również być łącznikami pomiędzy strukturami zorganizowanymi formalnie i nieformalnie.⁵ Pomimo realizacji przez rodzinę pierwszego kontaktu dziecka ze sportem jako jednego z czynników socjalizacyjnych, to właśnie grupa rówieśnicza wywiera mocniejszy

4M. Jarvis (2003) *Psychologia sportu*. Gdańsk, s. 39.

5 K. Heinemann (1990) *Wprowadzenie do socjologii sportu*. Warszawa, s. 201.

wpływ na inicjację sportową. Rodzina między innymi zabezpiecza sprzęt, uczy ruchu oraz celowo włącza sport w obręb czasu wolnego, natomiast tylko z rówieśnikami dziecko może porównać własne możliwości.

Do głównych determinantów należą wzory zachowania kreowane przez grupy rówieśnicze, których realizacja zapewnia przynależność do danej grupy bądź odrzucenie w przypadku nie podporządkowania. Konsekwencje akceptacji bądź odrzucenia przez grupę w początkowym etapie podejmowania działań sportowych, również mogą wywrzeć silny wpływ na postawy wobec aktywności sportowej w przyszłości. Kojarzenie aktywności sportowej z przyjemnymi lub nieprzyjemnymi bodźcami i uczuciami zapewne wykształci pozytywną lub negatywną postawę związaną ze stanem bezpośrednio doświadczonych emocji.

Współczesne dziecko coraz rzadziej wychodzi na podwórko, aby spędzić czas wspólnie z rówieśnikami na grach i zabawach ruchowych. Częściej ćwiczy się w sprawności manualnej, polegającej na doprowadzeniu do skurczu mięśni paliczkowych kończyny górnej. Spowodowane jest to zwielokrotnioną szybkością, jak na naturalne zdolności człowieka, naciskania klawiszy klawiatury telefonu komórkowego i komputera. Jednak głęboko zakotwiczona naturalna potrzeba ruchu popycha komórkowych komputerowców do aktywności sportowej w zespołowych grach podwórkowych.

Socjalizacja pierwotna a zespołowe gry podwórkowe

Używając terminu sporty podwórka mam na myśli aktywność fizyczną podejmowaną spontanicznie przez nieformalne grupy rówieśnicze dla przyjemności o charakterze zabawowym, odbywającą się w pobliżu miejsca zamieszkania, na terenie najczęściej zwanym podwórkiem. Pojęcie to dotyczy również zespołowych gier podwórkowych, a w moim opisie znajdują się te dyscypliny, które są bardzo popularne w naszym kraju i które są sportami olimpijskimi. Tego typu aktywność fizyczną można połączyć z wczesnym etapem socjalizacji.

Aktywność sportowa podejmowana przez najmłodszych spontanicznie na podwórkach w grupach nieformalnych może stać się narzędziem zapewnienia dziecku dominacji i wysokiej pozycji w grupie. Zatem stanowi jego pierwsze doświadczenie bycia ważnym w aktywności sportowej, przez co poczucie jego własnej wartości wzrasta między innymi na skutek podwyższenia dodatnich emocji. Już na tym etapie możliwa jest wczesna socjalizacja do sportu, chociaż podwórkowa aktywność sportowa nie determinuje całego wzoru biografii, który wyznacza fazy przebiegu życia i główne rodzaje aktywności jednostki.

W tym miejscu dokonuję również podziału podejmowanej aktywności fizycznej w sportach podwórka ze względu na płeć, ponieważ ma to zwią-

zek z wczesnym etapem pozytywnego wzmocnienia postaw wobec sportu. Związek ten, szczególnie w naszej kulturze polega na tym, że kobiety zwykle otrzymują pozytywne wzmocnienie w zakresie: bierności, uległości, zależności, emocjonalności, małej potrzeby osiągnięć i niskiego poziomu agresji⁶.

Do sportów podwórka najczęściej uprawianych przez dziewczynki należą np. gra w klasy, gra w gumę czy kometkę, a do zespołowych gier – siatkówka (jeśli istnieją do tego odpowiednie warunki) i rzadziej koszykówka. Nie można jednak generalizować tematu, bowiem wśród najmłodszego pokolenia płci pięknej zdarzają się jednostki, które z powodzeniem odnajdują wartości dobrej zabawy czy przyjemności w grze zespołowej takiej jak piłka nożna. Natomiast chłopcy chętniej podejmują aktywność fizyczną w grach zespołowych.

Stwierdzenie, że piłka nożna jest królową podwórka – wydaje się truizmem. Grę tę można uprawiać prawie każdym rodzajem piłki i o każdej porze roku, nie ma znaczenia podłoże, bramki ustawić można ze wszystkiego, a zasady gry nie są specjalnie skomplikowane. Nie bez znaczenia jest również fakt największej jak do tej pory popularności tej dyscypliny sportu w Polsce, Europie i w wielu krajach świata. Zatem jest to sport, w którym zasady dostępności i równości mają pierwszoplanowe zastosowanie.

Drugą grą zespołową budzącą zainteresowanie wśród dzieci i młodzieży podwórka jest koszykówka, która jeszcze nie tak dawno nie cieszyła się większą popularnością. Jak jednak wiadomo, głównie dzięki środkom masowego komunikowania szczególnie telewizji, dyscyplina ta w pewnym momencie, zdystansowała niektóre zespołowe gry sportowe pod względem popularności. Koszykówka to sport z ulicy, czyli sport podwórka. Do kosza można rzucać każdym rodzajem piłki, a brak chętnych do gry nie determinuje przyjemności trafiania do kosza.

Jeżeli wziąć pod uwagę, że działanie sportowe polega między innymi na pokonywaniu różnych trudności dla samej przyjemności, młody człowiek prawdopodobnie podejmie się zadania trudniejszego, ale bardziej atrakcyjnego. O ile trafienie do pustej bramki w innych grach zespołowych nie jest działaniem skomplikowanym, o tyle trafienie do pustego kosza może nastroczać pewne problemy. Może właśnie na tym polega fenomen wciąż rosnącej popularności piłki koszykowej.

Na trzecim miejscu wśród zespołowych grach podwórkowych wymieniam siatkówkę, bowiem organizacja miejsca do gry nie sprawia większych problemów. Często wystarczy sznur na białiznę lub trzepak. Grać można różnego rodzaju piłkami, a technika gry pozwala na odbicia piłki na wiele sposobów. Jest to jedyna z gier zespołowych, w której nie dochodzi do fizycznego kontaktu podczas gry pomiędzy jej uczestnikami. Pewnego rodzaju odmianą

⁶M. Jarvis, *op. cit.*, s. 41-42.

piłki siatkowej jest gra w tzw. „kartofla”, którą można zaliczyć także do zabawy. Wspominam o niej dlatego, że często jest wykorzystywana jako wprowadzenie i doskonalenie siatkarskich umiejętności technicznych i akceptowana chętnie przez dzieci i młodzież.

W prezentowanej kolejności następne miejsce zajmuje hokej. I tu zaczyna się prawdziwa i daleko idąca integracja wszelkich jego odmian w zespołowych grach podwórkowych. O ile zimą mamy do czynienia z hokejem na lodzie, o tyle poza tą porą roku obserwujemy pewnego rodzaju „samowolkę” hokejową. Jeśli dzieci lub młodzież są w posiadaniu kijów przypominających hokejowe, to mniej istotnym staje się rodzaj piłki czy krążka do gry i zasad, w ramach których przebiega rywalizacja.

Słabiej wypada w zespołowych grach podwórkowych piłka ręczna, dlatego że zasady gry są w ogóle nieznane lub mało znane dzieciom. Bramki do gry w piłkę ręczną znajdujące się na podwórkach, kojarzone są wyłącznie z piłką nożną i tak też wykorzystywane. Brak towarzystwa determinuje zaangażowanie do fizycznej aktywności w tej dyscyplinie sportu. Słaba popularność piłki ręcznej w kręgach podwórka nie wpływa korzystnie na podejmowanie gry, która wydaje się być dla potencjalnych uczestników mało atrakcyjną.

Należy zaznaczyć, że wiek chronologiczny i czas prowadzenia działalności w danej fazie spełnia funkcje kontrolne w stosunku do aktualnych osiągnięć, uzasadnia możliwą kontynuację aktywności sportowej od zespołowych gier podwórkowych, poprzez szkolne, do osiągnięć na miarę wyczynu. Sporty podwórka to pierwszy pozainstytucjonalny kanał rekrutacji do szeroko rozumianej kultury fizycznej.

Socjalizacja pierwotna a zespołowe gry szkolne

Wiele wskazuje na to, że rodzice o rozwój fizyczny dziecka dbają zazwyczaj tylko do uzyskania przez nie wieku przedszkolnego lub wczesnoszkolnego, przekazując następnie opiekę i troskę w tej materii instytucjom do tego powołanym. Jedną z takich instytucji jest szkoła i w jej ramach wychowanie fizyczne, które nie jest przedmiotem nauczania ulokowanym wysoko w systemie wartości naszego społeczeństwa. Jak wynika z badań nad stanem i statusem wychowania fizycznego na świecie, zostało ono zepchnięte na pozycję defensywną, cieszy się niewielkim poważaniem i jest coraz silniej marginalizowane i niedoceniane przez władze⁷

Zespołowe gry szkolne to oczywiście wszystkie wyżej wymienione, realizowane przynajmniej w założeniu, w programach nauczania w zakresie

⁷ K. Hardman, J. Marshal (2002) *Badania nad stanem i statusem wychowania fizycznego na świecie* [w:] T. Bober (red.) *Światowy Kongres Wychowania Fizycznego: Berlin 3-5 listopada 1999*. Wrocław, s. 25. Cyt. za H. Grabowski (2004) *Uwagi krytyczne o wychowaniu fizycznym i kształceniu nauczycieli*. Kraków, s. 32.

szkolnego wychowania fizycznego. Z uwagi na ich dostępność każda jednostka uczestnicząca w systemie oświaty poznaje bądź powinna poznać tajniki zespołowych gier sportowych. „Czego się Jaś nie nauczy, tego Jan nie będzie umiał” dotyczy nie tylko praktycznego zastosowania nabytej w toku procesu edukacji wiedzy i umiejętności, ale także postaw i motywacji względem podejmowania aktywności sportowej po zakończeniu tego procesu.

Na proces edukacji składa się kształcenie i wychowanie, które jest procesem przygotowującym młode pokolenia do dorosłego i samodzielnego życia. Przekazywanie wiedzy i umiejętności w wychowaniu fizycznym, wpływa na rozwój kompetencji technologicznych wychowanka w zakresie np. władania własnym ciałem czy też przetwarzania informacji. Natomiast kształtowanie postaw i motywacji wpływa na rozwój kompetencji aksjologicznych takich jak np. ideały, wybory moralne czy też stosunek do siebie i do otoczenia⁸.

Zważywszy, że miarą skuteczności wychowania jest poziom skłonności do zachowań, będących przedmiotem nauczania, to miarą efektów wychowania fizycznego będzie potrzeba ustawicznej skłonności do aktywności na rzecz ciała. Skłonność taka bezpośrednio dotyczyć będzie podejmowania aktywności w zespołowych grach uprawianych rekreacyjnie przez młodzież i dorosłych, a mających miejsce np. podczas różnego rodzaju urlopowego wypoczynku lub podejmowana w czasie wolnym czy też w czasie dyspozycyjnym.

Polscy nauczyciele wychowania fizycznego zaliczani są do ścisłej światowej czołówki w swojej specjalności i nie ustępują również swoim kolegom uczącym innych przedmiotów pod względem wymaganych kwalifikacji. Dlatego prawidłowy przebieg procesu szkolnej edukacji fizycznej w grach zespołowych, zależy głównie od bazy sportowej jaką dysponują lub są zdolne zapewnić placówki oświatowe. O ile akademie wychowania fizycznego przygotowują studentów do prowadzenia zajęć w zakresie niemal wszystkich wymienionych gier zespołowych, o tyle w praktycznym zderzeniu z rzeczywistością szkolną, nauczyciele zmuszeni są do realizowania tego co jest możliwe.

Nie można nie wspomnieć o lekcjach wychowania fizycznego odbywających się na korytarzach czy też w salach lekcyjnych, co jednoznacznie uniemożliwia naukę jakichkolwiek gier. Również z uwagi na klimat pozostaje niewiele czasu do nauki gier z wykorzystaniem boisk szkolnych o ile w ogóle takie są. W konsekwencji taka sytuacja prowadzi do raczej negatywnych postaw względem wychowania fizycznego w tym i gier zespołowych. Tak więc wszystkie gry będące przedmiotem tego opracowania choć obligatoryjne, to jednak często z konieczności są realizowane w polskich szkołach wybiórczo.

⁸ H. Grabowski (1997) *Teoria fizycznej edukacji*. Warszawa, s. 51.

Szkoła jest jednym z instytucjonalnych kanałów rekrutacji do sportu oraz stanowi swoisty do niego przedsiomek, przez integrowanie działań rodziny, rówieśników i nauczyciela wychowania fizycznego. Ten natomiast, kształtując motywacje uczniów do sportu, jest pośrednikiem między wychowankiem a klubem – „Szuka zdolnych dla klubu i klubu dla zdolnych”⁹ Zważywszy na trudności i ograniczenia w realizacji procesu szkolnej edukacji w zespołowych grach sportowych, oczekiwania sportowych instytucji pozaszkolnych wobec nauczyciela i instytucji szkoły, mogą nie doczekać się spełnienia.

Popularność poszczególnych gier sportowych, zależy w pierwszej kolejności od poziomu szkolnego wychowania fizycznego kształtującego społeczność o nich świadomość, trwającą przez całe życie. Człowiek, który w toku edukacji zapoznał się ze specyfiką poszczególnych gier, będzie przejawiał pozytywną wobec nich postawę. Zapewne chętniej podejmie się aktywności fizycznej w grach zespołowych po zakończeniu procesu szkolnej edukacji aniżeli ten, któremu towarzyszy niepewność związana z brakiem wiadomości czy umiejętności w tym zakresie.

Edukacja fizyczna poprzez zespołowe gry szkolne, począwszy od nauczania początkowego, jest pierwszym instytucjonalnym etapem kształtowania społecznie pożądaných postaw i wartości. Poza tym młody człowiek dokonuje wyboru wzoru biografii przy udziale instytucji szkoła – stadion. Uczeń – sportowiec, jako reprezentant szkoły czy klubu, staje się osobą publiczną, a odnosząc sukces sportowy, wzmacnia swój prestiż oraz grupy, którą reprezentuje.

Socjalizacja wtórna a zespołowe gry wyczynowe

W początkowej fazie kariery sportowej w grach zespołowych funkcjonuje termin socjalizacji pierwotnej. Jednak dopiero na etapie wysokiego szczybla wyczynu ustępuje ona miejsca socjalizacji wtórnej w sporcie. Jednostki poprzez ciągłość biografii zawodniczej zinternalizowały wartości, role, postawy i normy obowiązujące w świecie sportu. Na zakończenie, z uwagi na ograniczone ramy niniejszego opracowania, kilka uwag w odniesieniu do zespołowych gier sportowych w aspekcie ich wartości w procesie socjalizacji.

1. W działaniach na rzecz harmonii społecznej zespołowe gry sportowe przeciwstawiają integrację – dezintegracji, a eunomię – anomii.

2. Zespołowych gier sportowych dotyczą cnoty służące organizowaniu życia zbiorowego takie jak pomoc wzajemna, poczucie społeczne, umiejętność dzielenia się, duch współpracy, solidarność czy morale.

3. Niemal każda jednostka bezpośrednio lub pośrednio zetknęła się lub zetknie w aktywności fizycznej z zespołowymi grami sportowymi od po-

⁹ A. Pawlak (1995) *Kariera sportowa* [w:] Z. Krawczyk (red.), *op. cit.*, s. 116.

dwórkowych przez szkolne do ewentualnie wyczynowych lub rekreacyjnych. Zatem każdy zetknął się lub zetknie z wartościami, które niesie ze sobą sport poprzez zespołowe gry sportowe.

4. Sport jako gra bliski jest trzem innym dziedzinom kultury, którymi są zabawa, sztuka i praca, natomiast w kategoriach symbolicznych jest idealnym obrazem sprawiedliwego świata społecznego.

5. Zespołowe gry sportowe cieszą się największą oglądalnością wśród bezpośrednich obserwatorów jak i biernej widowni „elektronicznej”¹⁰ mają zatem ogromną siłę przekazu wartości ulokowanych w sporcie. Najwyraźniej w zespołowych grach sportowych obserwuje się postępowanie i zachowanie zasady *fair play*.

6. Zespołowe gry sportowe wykluczają indywidualizm przejawiający się w tym, że jednostka zmierza do celu i nagrody bez uwzględniania zysków lub strat innych. Swoisty fenomen zespołowych gier sportowych polega na zdolności jednostek do poświęceń na rzecz większej zbiorowości wbrew zasadzie – cel uświęca środki¹¹.

Makiawelizm wyniku sportowego będzie miał z pewnością dłuższą drogę do pokonania w zespołach, w których – cytując za Florianem Znanieckim – nośnikami najwyższych ludzkich wartości są „Ludzie mądrzy a dobrzy”

10 K. Doktor (1998) *Sport i widownia* [w:] B. Ryba (red.) *Organizacja imprez sportowych*. Warszawa, s. 15.

11 M. Tomecka (2009) *Kariery sportowe a kariery zawodowe czynnych i byłych zawodników w hokeju na trawie*. Katowice.